

სოციალური სამართლიანობის პოლიტიკურ-ფილოსოფიური და ეკონომიკური ასპექტები

დემნა კვარაცხელია

სტუ-ის ასოცირებული პროფესორი

POLITICAL-PHILOSOPHICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF SOCIAL JUSTICE

Demna Kvaratskhelia,
Associated Professor, GTU

The main challenge at the current stage of economic development is regarded further deepening of the gap between the economic development levels of certain countries on one hand and simultaneously with high pace of economic growth, increase of the differential between incomes distribution among separate strata of the population.

Article provides discussion of the theoretical preconditions of social justice. Achievement of such balance between social justice and economic effectiveness that ensures high standard of social justice as one of the main conditions for acceleration of socioeconomic development of the country.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური სამართლიანობა, ეკონომიკური განვითარება, ეკონომიკური ზრდა.

პრობლემის არსი

მე—20 საუკუნის 90—იანი წლებიდან მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების განმსაზღვრელ ტენდენციას წარმოადგენს გლობალიზაციის ყოვლისმომცველი პროცესი. ზოგადად, გლობალიზაციის პროცესი დაკავშირებულია, როგორც ეკონომიკური განვითარების ახალ შესაძლებლობებთან, ასევე განვითარების ახალ გამოწვევებთან.

გლობალიზაციის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევად მიჩნეულია ერთის მხრივ, ქვეყნებს შორის განვითარების დონეებს შორის არსებული „უფსკრულის“ კიდევ უფრო გაღრმავება, ხოლო მეორე მხრივ, ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების პარალელურად მოსახლეობის ცალკეულ ფენებს შორის შემოსავლების განაწილებაში არსებული დიფერენციაციის გაღრმავება. შესაბამისად, განვითარებაზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისას მწვავე დისკუსიის საგანს წარმოადგენს ეფექტიანობასა და სოციალურ სამართლიანობას შორის, ანუ „ეკონომიკური ნამცხვრის“ გადიდებასა და მის შედარებით თანასწორ განაწილებას შორის ბალანსის პრობლემა, ვინაიდან აღნიშნული ბალანსის ოპტიმალურობა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს თვით ეკონომიკური განვითარების ხასიათს.

სოციალური სამართლიანობის პოლიტიკური ფილოსოფიის ნაწარმოები

სოციალური სამართლიანობის პოლიტიკური ფილოსოფიაში მე-20 საუკუნის 70-იან წლებამდე

ნამყვანი პოზიცია ეკავა უტილიტარიზმს, რომლის ფუძემდებლად ითვლება ჯ. ბენტამი. ბენტამის თანახმად, სოციალური პოლიტიკის მიზანია: „აღამიანების მეტი რაოდენობისათვის მეტი ბედნიერების უზრუნველყოფა“ [1]. უტილიტარიზმისთვის პრიორიტეტს წარმოადგენდა საზოგადოების ყველა წევრის სარგებლიანობის ჯამის მაქსიმიზაცია. მისი ნაკლია საზოგადოების წევრებს შორის მთლიანი სარგებლიანობის განაწილების წესის გაუთვალისწინებლობა.

როულზი სამართლიანობის იდეას განიხილავს, როგორც პატიოსნებას და აღწერს სამართლიანობის როლს სოციალურ კოოპერაციაში. მისი აზრით, სამართლიანობა არის საზოგადოებრივი ინსტიტუტების უპირველესი სათნოება. სამართლიან საზოგადოებაში კი დადგენილი უნდა იყოს მოქალაქეთა თავისუფლება, ხოლო სამართალი, რომელიც სამართლიანობის გარანტიაა, არ უნდა გახდეს პოლიტიკური ვაჭრობის საგანი. ამასთან, უსამართლობა ასატანია მხოლოდ მაშინ, როდესაც აუცილებელია თავიდან ავიცილოთ უფრო დიდი უსამართლობა. ამასთან, როულზისთვის შემოსავლების უთანასწორობის მიზეზი „განსხვავების პრინციპია“ (როულზის „მაქსიმიზის“ პრინციპი). შესაბამისად, იგი გვთავაზობს რესურსების ისეთი განაწილების არჩევას, რომელიც ხელს შეუწყობს ყველაზე გაჭირვებული ადამიანების შესაძლებლობათა მაქსიმიზაციას [2].

ა. სენიმ არსებითი წვლილი შეიტანა უტილიტარიზმის ნაკლოვანი მხარეების გამოვლენასა და სოციალური სამართლიანობის პრობლემების ეთიკურ პრინციპებთან დაკავშირების საქმეში. იგი სამართლიანობის თეორიის ანალიზის განხორციელებისას მიმართავს თავისუფლების, უფლებების, ფასეულობების ცნებებთან დაკავშირებულ ფილოსოფიურ ტრადიციას, მ. შ. ინდური ფოლკლორის ნიმუშებსაც. შესაბამისად, იგი ასკვნის, რომ ზოგადად ნორმატიული თეორიის და ნაწილობრივ სამართლიანობის თეორიის შექმნაში, აგრეთვე ადეკვატური ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაში, გადამწყვეტ ფაქტორს წარმოადგენს ინფორმაციული ბაზა და იმის ცოდნა, თუ რომელი ინფორმაცია იქნა გამოყენებული, ან არ გამოყენებული, თუმცა ასევე მნიშვნელოვანია ეთიკური ნორმების გათვალისწინება. სენი სიღარიბის მიზეზად მიიჩნევს არა შემოსავლის დაბალ დონეს, არამედ ელემენტარული შესაძლებლობების არ არსებობას. ამიტომ სოციალური სამართლიანობის მისაღწევად, საჭიროდ მიაჩნია ისეთი პირობების (კერძოდ, სანყისი განათლების, ელემენტარული სამედიცინო მომსახურებისა და დასაქმების კუთხით) შექმნა, რომლებიც ადამიანებს უზრუნველყოფს ეკონომიკური აქტივობისათვის აუცილებელი შესა-

ძლებლობებით (3).

რ. დვორკინი [4, 5] და ჯ. რემერი [6] ყურადღებას ამახვილებენ ცხოვრებისეულ გარემოებებზე, თანდაყოლილ განსხვავებებსა და უპირატესობებზე, რომლებზეც ინდივიდებს არ შეუძლიათ გავლენის მოხდენა — მათი გაკონტროლების უუნარობის შედეგად. შესაბამისად, სოციალური სამართლიანობის მისაწვდომად, დვორკინი საჭიროდ მიიჩნევს რესურსების ისეთ განაწილებას, რომელიც უზრუნველყოფს “ინდივიდების თანდაყოლილი განსხვავების კომპენსაციას”. რემერის თანახმად კი, ეკონომიკურმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს “სხვადასხვა ცხოვრებისეული გარემოებების მქონე ჯგუფების წარმომადგენლების უპირატესობათა გამოთანაბრება”.

როულზიც, სენიც, დვორკინიცა და რემერიც, მიუხედავად მათ ნააზრევში არსებული განსხვავებისა, უთანასწორობის შემცირებისა და სოციალური სამართლიანობის მიღწევის გზების ძიებისას, ყურადღებას ძირითადად ამახვილენ არა სარგებლობაზე და შემოსავლების სამართლიან განაწილება-გადანაწილებაზე, არამედ ინდივიდებისათვის თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველყოფაზე, ანუ შესაძლებლობების მეტ-ნაკლებ გამოთანაბრებაზე.

ლიბერტარიანიზმის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელი ნოზიკი მიიჩნევს, რომ სოციალური სამართლიანობის თეორიაში ყურადღება მეტისმეტადაა აქცენტირებული შედეგებზე, კერძოდ კეთილდღეობაზე, სარგებლობასა და უნარებზე. მისი აზრით საზოგადოების წევრებმა წინასწარ უნდა მიაღწიონ თანხმობას არა შემოსავლების კონკრეტული განაწილების შესახებ, არამედ მათი განაწილების პროცესის, ანუ განაწილების საერთო პრინციპების პატიოსნების შესახებ — მათ მიერ კონტროლირებადი რესურსების ნებაყოფილებითი გაცვლის (ანუ ბაზრის “უხილავი ხელის” მეშვეობით რესურსების განაწილების) გათვალისწინებით. ე.ი. საზოგადოებამ უნდა აღიაროს ბაზრის “უხილავი ხელის” მეშვეობით რესურსების ნებაყოფილებითი გაცვლა — განაწილების პრინციპის, შესაბამისად, განაწილების შედეგების სამართლიანობა და მთავრობამ არ უნდა სცადოს შემოსავლების შემდგომი გადანაწილება [7]. ნოზიკი ამ შემთხვევაში იზიარებს და ანვითარებს ხარსანის “უცოდინრობის ფარდის” ცნებას, რომლის თანახმადაც რესურსების სამართლიანი განაწილება არის ისეთი განაწილება, რომლის შესახებაც “საზოგადოების ყველა სავარაუდო წევრი” თანხმდება წინასწარ, ანუ მანამ ვიდრე გაიგებენ თუ რა მდგომარეობას დაიკავენ საზოგადოებაში [8].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ ლიბერალიზმის წარმომადგენლებისათვის (როულზი, დვორკინი, რომერი, სენი) მიზანი შემოსავლების განაწილების შედეგების (ძირითადად შესაძლებლობების განაწილების კუთხით) სამართლიანობაა, ხოლო განაწილების წინასწარ განსაზღვრულ — შეთანხმებული პროცესი მათთვის წარმოადგენს ერთგვარ ინსტრუმენტს აღნიშნული მიზნის მისაღწე-

ვად. ნოზიკისათვის კი მნიშვნელოვანია არა განაწილების შედეგების სამართლიანობა, არამედ განაწილების წინასწარ განსაზღვრულ — შეთანხმებული პროცესის ობიექტურობა.

სოციალური სამართლიანობის კონცეფციის შემუშავებაში ლიბერალური სკოლის წარმომადგენლებისა (როულზი, სენი, დვორკინი და რემერი) და ნოზიკის წვლილის გათვალისწინებით მსოფლიო ბანკის მოხსენებაში ყურადღება ძირითადად გამახვილებულია: ინდივიდების კონტროლს გარეთ მყოფი არაკეთილსასურველ გარემოებათა აღმოფხვრაზე. ამასთან, წინა პლანზე წამოწეულია პირადი პასუხისმგებლობისა და ძალისხმევის მნიშვნელობა საბოლოო შედეგების მისაღწევად. მოხსენება მიზნად ისახავს იმის დამტკიცებას, რომ უთანასწორობის შემცირება “სრულ შესაბამისობაშია გრძელვადიან პერსპექტივაში ეფექტიანობის ამოღებასთან და აყვავებასთან, უფრო მეტიც აუცილებელია ამის მისაღწევად” [9].

უახლეს კვლევებში ცივილიზაციების, მ.შ. სახელმწიფოების აყვავებისა და დაცემის, აგრეთვე ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების დონეებში არსებული განსხვავების მიზეზებად სახელდება ეკონომიკური და პოლიტიკური ინსტიტუტების განსხვავება, მათი ხასიათი, ხარისხი და განვითარების დონე [10, 11]. ნაშრომში “ინსტიტუტები, როგორც გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის ფუნდამენტური მიზეზი” [10], დასაბუთებულია, რომ პოლიტიკურ ინსტიტუტებს და რესურსების განაწილების სისტემას გააჩნია განმსაზღვრელი როლი პოლიტიკური ძალაუფლების ფორმირებაში, რომელიც, თავის მხრივ, არსებით როლს ასრულებს ამა თუ იმ ეკონომიკური ინსტიტუტის (მ.შ. ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფი ეკონომიკური ინსტიტუტების) სასარგებლოდ საზოგადოებრივი არჩევანის განხორციელებისას.

ნაშრომში “რატომ განიცდიან ერები დამარცხებას” [11], ავტორები განსაკუთრებული მნიშვნელობას ანიჭებენ ინსტიტუტების ხასიათს ინოვაციებისადმი დამოკიდებულების კონტექსტში. მათი აზრით მხოლოდ ინკლუზიური ინსტიტუტები უზრუნველყოფენ სტიმულებს ეკონომიკურ აქტივობაში საზოგადოების ყველა ფენის ჩასართავად. ექსკლუზიური ინსტიტუტები კი განამტკიცებენ ელიტების მონოპოლიას, ავტორიტარული მოდერნიზაციის პირობებში უზრუნველყოფენ ეკონომიკურ ზრდასაც, მაგრამ დროებით, ვინაიდან ასეთი ინსტიტუტების პირობებში შეუძლებელია გრძელვადიანი მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შენარჩუნება — განვითარებისთვის აუცილებელი სტიმულების დეფიციტის შედეგად.

ისტორიკოსი, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი ალექსანდრე ეტიკინდი მიიჩნევს, რომ დ. ასემოგლისა და დ. რობინსონს ექსტრაქციულ და ინკლუზიურ სახელმწიფოს შორის განსხვავების ანალიზისას მხედველობის მიღმა დარჩათ ნედლეულ-

ზე დამოკიდებული სახელმწიფოს მესამე ტიპი, რომელსაც იგი უწოდებს სუპერექსტრაქციულს [12]. რუსეთის მაგალითზე იგი ასკვნის, რომ ასეთი ტიპის სახელმწიფოში ელიტა დამოკიდებულია გასაყიდი რესურსების ფასებზე და არ არის დამოკიდებული გადასახადებზე და გადასახადების გადამხდელებზე. ასეთ გარემოში საზოგადოებას (გადასახადის გადამხდელებს) არ შეუძლია მთავრობის კონტროლი. მთავარი კი ისაა, რომ სუპერექსტრაქციულ სახელმწიფოში მოსახლეობა სახელმწიფოს კეთილდღეობის წყაროდან გარდაიქმნება მისი ქველმოქმედების საგნად. ხალხი ასეთ შემთხვევაში დამოკიდებულია არა საკუთარ შრომაზე, არამედ ელიტის მიერ მის მიმართ განეულ ქველმოქმედებაზე, რის შედეგადაც საუბარი მოდერნიზაციასა, პროგრესსა და განვითარებაზე სრულიად ზედმეტია.

შოზეფ სტიგლიცის მიხედვით, ათწლეულების მანძილზე განხორციელებულმა ნეოლიბერალურმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ არსებითი როლი შეასრულა შემოსავლების გადანაწილების არასამართლიანი ხასიათის ჩამოყალიბებაში. იგი, უთანასწორობის შემცირების მთავარ პირობად მიიჩნევს ეკონომიკური პოლიტიკის სოციალური მიმართულების გაძლიერებას [13-14].

სოციალური სამართლიანობა და ეკონომიკური ზრდა

შემოსავლის უთანაბრო განაწილებასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის გამოვლენის მიზნით განხორციელებულ კვლევებში [15-21], არ დასტურდება მათ შორის ცალსახა, ერთმნიშვნელოვანი დამოკიდებულების არსებობა. აღნიშნული კვლევების თანახმად, მაღალი დონის უთანაბრობამ შესაძლებელია განვითარების ზოგიერთი ეტაპზე დადებითად იმოქმედოს ეკონომიკურ ზრდაზე, ხოლო ზოგიერთ ეტაპისთვის კი - უარყოფითად. ამასთან, შემოსავლების მკვეთრი უთანაბრობა, ერთის მხრივ, განაპირობებს მთლიანი დანაზოგებისა და კაპიტალის დაგროვების გადიდებას (ვინაიდან მდიდარი ადამიანები, თავიანთი შემოსავლების მეტწილს ზოგავენ, ვიდრე ღარიბები), რაც დადებითად აისახება ეკონომიკურ ზრდაზე; მეორეს მხრივ, შემოსავლის უთანაბრობა მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს ტოვებს განვითარებისთვის აუცილებელი სახსრების გარეშე, შესაბამისად, არასასურველ გავლენას ახდენს ადამიანისეული კაპიტალის დაგროვებაზე.

ეკონომიკური ზრდაც, თავის მხრივ, არაერთმნიშვნელოვან გავლენას ახდენს შემოსავლების უთანაბრობის დონეზე. კუზნეცის ჰიპოთეზის თანახმად, ქვეყნის განვითარების საწყის ეტაპზე უთანაბრობა იზრდება, შემდეგ ეტაპზე კი მცირდება [19]. ახალი ტექნოლოგიებითა და სტრუქტურული ცვლილებებით განპირობებული ეკონომიკური ზრდა საწყის ეტაპზე ზრდის განათლებასთან და სამეწარმეო საქმიანობასთან დაკავშირებული უნ-

არების უკუგების დონეს, აგრეთვე ფიზიკური კაპიტალის უკუგების ნორმას, რაც ამ ეტაპზე ამაღლებს შემოსავლების უთანაბრობას. დროთა ვითარებაში, ტექნოლოგიური და სტრუქტურული ცვლილებების ტემპის შენელებასთან, აგრეთვე ახალ პირობებთან მუშაკების ადაპტაციასთან (მათი განათლების დონის ამაღლების გზით) ერთად, შემცირდება კაპიტალისა და უნარების უკუგების ნორმა, რაც თავის მხრივ შეამცირებს შემოსავლების უთანაბრობას.

[22-24] კვლევებში გაანალიზებულია ეკონომიკური ზრდის ტემპები და ფაქტორები. პოსტსაბჭოური მცირე ლია ეკონომიკის თავისებურებების გათვალისწინებით, დასაბუთებულია რომ საქართველოში, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფი საშუალონოეკონომიკური ზრდის ტემპი უნდა მერყეობდეს 7-10%-ის ფარგლებში.

დასკვნა

ეფექტიანობა, ანუ შეზღუდული რესურსების გამოყენებისგან მაქსიმალური სარგებლობის მიღების უნარი, არის განვითარების აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობა. ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ განვითარებაში არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სოციალური სამართლიანობის მაღალი სტანდარტის უზრუნველყოფა, რაც გულისხმობს ეკონომიკური ზრდის ხარისხის გაუმჯობესებას, შესაძლებლობებისა და შედეგების განაწილების სფეროში სამართლიანობის მაქსიმალური დაცვას, სიღარიბის დონის შემცირებას და საზოგადოების ყველა ფენის კეთილდღეობის დონის განუზრელი ამაღლებას, მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ფენებისთვის ნორმალური კვების, ჯანმრთელობის დაცვისა და განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას და ა. შ..

შესაძლებლობებისა და შედეგების განაწილების სფეროში არსებული უსამართლობის მაღალი დონე ეკონომიკურ განვითარებას აფერხებს იმიტომ, რომ: 1. მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს აქცევს საზოგადოების უუფლებო და უსარგებლო ფენად და მას ართმევს სრულფასოვანი სოციალური აქტივობის საშუალებას; 2. განაპირობებს კეთილდღეობის სუბიექტურ შეფასებას მკვეთრად დაბალ დონეზე, რაც იწვევს პესიმისტური განწყობა—მოლოდინების ფორმირებას; 3. აუარესებს მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ფენების წარმომადგენელთა ადამიანური კაპიტალის ხარისხს და ამცირებს მათ შრომის მწარმოებლურობას, რაც იწვევს რესურსების არამწარმოებლურ გამოყენებას; 4. რესურსების არამწარმოებლური გამოყენების შედეგად, უარყოფითად აისახება ერთობლივ მიწოდებისა და ერთობლივი მოთხოვნის მოცულობებზე, მათ სტრუქტურაზე; 5. ხელს უშლის საზოგადოების წევრებს შორის სოლიდარობისა და პარტნიორობის პრინციპებზე დაფუძნებული თანამშრომლობის ატმოსფეროს ჩამოყალიბებას; 6. ამცირებს სიღარიბის დონეზე ეკონომი-

კური ზრდის ზემოქმედების უნარს.

უთანასწორობა შესაძლებლობებთან და შედეგებთან დაკავშირებით განაპირობებს უთანასწორობას არა მხოლოდ ეკონომიკის სფეროში, არამედ აგრეთვე პოლიტიკური ძალაუფლების სფეროში, რაც ხელს უწყობს პოლიტიკურ—ეკონომიკური ძალაუფლების მქონე ელიტის ინტერესების შესატყვისი ესკლუზიური ინსტიტუციების ჩამოყალიბებას. ეს კი, თავის მხრივ აფერხებს საზოგადოების ფართო ფენების აქტიურობას, მათი ნიჭისა და უნარის გამოვლენა—გამოყენებას, შესაბამისად ახშობს მათ აქტიურობას ინვესტიციების, ინოვაციებისა და სოციალური მოღვაწეობის სხვა სფეროებში, რაც ხელს უშლის ქვეყნის გრძელვადიან ეკონომიკურ განვითარებას.

ამასთან, სამართლიანობა არ გულისხმობს შესაძლებლობებისა და შედეგების აბსოლუტურ თანასწორობას, რაც მიუღწეველია და უარყოფითადაც იმოქმედებს ეფექტიანობაზე, ვინაიდან გამოირიცხავს რისკსა და ინიციატივას და გამოიწვევს სტიმულების ჩახშობას, უფრო მეტიც, დარტყმის ქვეშ მოაქცევს და ზიანს მიაყენებს თვით სამართლიანობის იდეა-პრინციპს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამართლიანობასა და ეფექტიანობას შორის აუცილებელია ისეთი გონივრული ბალანსის დამყარება, რომელიც კი არ ჩაახშობს, არამედ პირიქით, წაახალისებს ჯანსაღი ეკონომიკური ეგოიზმის გამოვლენას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Bentham [1781], Jeremy. 2000. *The Principles of Morals and Legislation*. Kitchener, Ontario Canada: Batoche Books.
2. Rawls J. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sen A, *Development as Freedom*. 1999.
- Dworkin R.. 1981a. "What is Equality? Part 2: Equality of Resources." *Philosophy and Public Affairs*.
- Dworkin R. 1981b. "What is Equality? Part 1: Equality of Welfare." *Philosophy and Public Affairs*.
- Roemer John E. 1998. *Equality of Opportunity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nozick R. 1974. *Anarchy, State And Utopia*. New York: Basic Books.
- Harsanyi J. "Cardinal Welfare, Individualistic Ethics, and Interpersonal Comparisons of Utility." *Journal of Political Economy*. 1955.
3. *World development report 2006: Equity and development*. A copublication of The World Bank and Oxford University Press. 2005.
4. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.. *Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth*. 2004.
5. Acemoglu D., Robinson J.. *Why Nations Fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. 2012.
6. Etking A.. Петромачо, или Механизмы модернизации в ресурсном государстве. 2013. <http://www.nlobooks.ru/node/3432>; <http://magazines.russ.ru/nz/2013/2/e16.html>.
7. Stiglitz J. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, W.W. Norton&Company, 2012;
8. Stiglitz J. *Freefall: America, Free markets, and the Sinking of the World Economy*, W.W. Norton&Company, 2010;
9. Anand, S., and S.M. Kanbur. (1993). "The Kuznets Process and the Inequality-Development Relationship," *Journal of Development Economics* 40, 25–72.;
10. Benabou, R. (1996) ". "Inequality and Growth," *NBER Macroeconomics Annual*, 11–73;
11. Barro R., *Inequality and Growth in A Panel of Countries*. *Journal of Economic Growth*. March 2000, Volume 5, Issue 1, pp 5–32.
12. Stanley L., Kenneth L.Soloff. *Factor Endowments, Inequality, and Paths of Development Among New World Economies*. NBER Working Paper 9259 (October). 2002.
13. Kuznets S., *Economic Growth and income Inequality*. *American Economic Review*, 45 (march, 1955), pp. 1–28.
14. Perotti R., *Growth, Income Distribution, and Democracy: What the Data Say*. *Journal of Economic Growth*, 1996, 1(June), pp.
15. Acemoglu D., Robinson J., *The Political Economy of the Kuznets Curve*. *Review of Development Economics*. 6(2), 183–203, 2002
16. კვარაცხელია დ., ეკონომიკური ზრდის ოპტიმალური ტემპის განსაზღვრა მკვეთრი ზრდის ეფექტის გათვალისწინებით. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი: "ბიზნეს—ინჟინერინგი", ISSN 1512-0538, #1-2, 2017წ, გვ.: 41-48;
<https://drive.google.com/file/d/0B-3PZSQNP43SVTBLVDNhZ0E2cmc/view>
<https://drive.google.com/file/d/0B-3PZSQNP43SVmJRdTBybWp4OEK/view>
17. კვარაცხელია დემნა, კვარაცხელია დიანა, ეკონომიკური ზრდის არითმეტიკა. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი: "ბიზნეს—ინჟინერინგი", ISSN 1512-0538, #3, 2016 წ, გვ.: 47-49;
<https://drive.google.com/file/d/0B3PZSQNP43SaHFoUEphdXVNTWc/view>
<http://business-engineering.bpengi.com/home/2016/number-3>
18. კვარაცხელია დ., "სოლოუს ნაშთის მოდიფიკაცია სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის გათვალისწინებით". ჟურნალი: "ეკონომიკა და ბიზნესი", N3, 2012 წ, გვ.: 53-77;
http://www.tsu.edu.ge/data/file_db/economist_faculty/ekonomika%203-2012.pdf